Cercetări Istorice (serie nouă), XXXII, IAŞI, 2013, p. 279-290

PRELUCRAREA ARTISTICĂ A METALULUI: CANDELE ŞI CĂDELNIŢE DIN SPAŢIUL ORTODOX

Liliana CONDRATICOVA[1]

Preliminarii

Ștefan Ciobanu, referindu-se la podoabele de cult ale bisericilor basarabene, a subliniat că partea impresionantă a lăcașurilor o constituie cădelnițele lucrate artistic, potirele cu inscripții, crucile vechi, scoarțele de pe *Evanghelii*, cu chipuri lucrate în argint[2]. Cunoscute în mare parte grație dosarelor de arhivă, a *izvoadelor* și listelor de inventariere ale bunurilor posedate de biserici și mănăstiri, candelele și cădelnițele, realizate în secolul al XIX-lea – prima jumătate a secolului XX, au ocupat un loc de cinste în orfevrăria țărilor ortodoxe din sud-estul Europei, inclusiv în spațiul românesc. Din punct de vedere cronologic, avem documentate piese datate în secolul al XIX-lea, piese realizate la hotarul secolelor XIX-XX și piese din prima jumătate a secolului XX. Materialul documentar și plastic cercetat ne permite să constatăm că cele mai uzuale metale pentru confecționarea candelelor și cădelnițelor erau alama, bronzul, arama, argintul, ultimul în mod prioritar după 1827, având titlul 84 (ce ar însemna 87,5% de argint din componența totală a aliajului de metal). Observăm că deja din anii '30-'40 ai secolului al XIX-lea, printre metale utilizate în orfevrăria de cult nu mai figurează cositorul, staniul și zincul, folosirea acestora fiind interzisă prin dispozițiile sinodale din anii 1815-1827. Cât privește podoabele de aur, menționăm prezența lor în spațiul ortodox sud-est european, de cele mai multe ori în cazul ctitoriilor mai înstărite. Astfel, conform raportului protopopului Alexandru Baltaga din anul 1905 privind biserica cu hramul Înălțarea Domnului din satul Meleşeni, aflăm că Ana

---

[1] Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău.

[2] *Basarabia. Monografie*, sub îngrijirea lui Șt. Ciobanu, Chișinău, 1926, p. 206.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

Dmitrievna Casatchina, aparținând micii burghezii din Chișinău, a donat bisericii o candelă de metal la un preț de 12 ruble şi o candelă de argint, cu titlu 84, primind pentru meritele sale și o mențiune arhierească[3]. În 1944, odată cu retragerea Armatei Române din Basarabia, s-a refugiat şi egumena Agapia a mănăstirii de maici Frumoasa, cu un grup de monahi, luând cu sine multe din lucrurile prețioase ale mănăstirii, inclusiv trei cădelnițe poleite cu aur şi argint și 14 candele din argint[4].

Cât privește tehnica de lucru, remarcăm predominarea forjării metalului și a ștanțării, urmată de turnarea și gravarea artistică, placarea cu aur fiind atestată mai rar.

O atenție deosebită o solicită evaluarea și aprecierea acestor piese. Astfel, dacă în 1942, la inventarierea mănăstirii Căpriana, podoabele liturgice au fost evaluate în funcție de valoarea istorico-artistică avută în timpul inventarierii bisericilor înainte de lichidare (de exemplu, biserica Sf. Gheorghe din Chișinău[5], închisă în 1961) sau în timpul restructurării gorbacioviste, aceste piese fiind apreciate numai după valoarea lor materială și prețul metalului. Aflăm că, în 1947, două cădelnițe de metal de la biserica Adormirii Maicii Domnului din satul Rădeni, raionul Strășeni, au fost evaluate la 300 de ruble, iar pentru 15 candele de la icoane a fost stabilit prețul de 10 ruble fiecare[6]. La fel, 12 candele de la biserica Sf. Nicolae din satul Sireți, raionul Strășeni, costau câte 30 de ruble fiecare, iar trei cădelnițe vechi, de argint, au fost evaluate la un preț de 90 de ruble fiecare[7].

O altă problemă care solicită clarificare în cazul pieselor discutate este prezența poansonului meșterului sau marca orașului emitent. Ca atare, piesele din aliaje metalice ieftine reprezentau producția autohtonă, la începutul secolului al XIX-lea fiind invitați în Chișinău argintari care realizau la comandă podoabe bisericești (Leiba Berg din Podolia, în 1815-1819). De regulă, aceste podoabe erau importate din regiunile limitrofe, cu tradiții în confecționarea pieselor de argint, fiind prezente importuri din

3 ANRM, Fond 208, inv. 1, dosar 188, f. 800-801.

4 http://www.frumoasa.md/about/bunurile-manastirii/, accesat 8 iulie 2012.

5 ANRM, Fond 3046, inv. 2, dosar 2.

6 ANRM, Fond 3046, inv. 2, dosar 2, f. 43.

7 ANRM, Fond 3046, inv. 2, dosar 2, f. 45.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

Ucraina, Rusia, Polonia, ultimele cu o frecvență destul de mare în spațiul basarabean.

Candele[8] și cădelnițe[9]

Descrierea acestor piese – care constituie subiectul cercetării noastre – implică elaborarea tipologiei, stabilirea materiilor prime și a tehnologiilor de lucru, dimensiunile, motivele decorative folosite pentru ornamentare, poansonul meșterului argintar sau marca orașului și a atelierului emitent, dar și locul de păstrare, după caz.

Cădelnița funcționează în creștinism ca un simbol al Ierusalimului Ceresc. În secolul XI, în apusul Europei, călugărul orfevru Theophil, în lucrarea *Schedula diversarium artium*, afirma despre cădelniță că ea trebuie să fie o imagine a orașului văzut de evanghelistul Ioan pe muntele sfânt[10]. Păstrând aceeaşi clasificare şi tipologie a inventarului liturgic, intenția noastră este să evidențiem podoabele care întregesc patrimoniul cultural al fiecărui lăcaş de cult.

Podoabe liturgice sunt documentate la Muzeul Societății istorico-arheologice Bisericești din Basarabia, dar acestea au fost pierdute în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Opisul Muzeului Bisericesc menționează o candelă din metal alb, primită de la mănăstirea Hârbovăț și o candelă de argint în trei colțuri, cu lanț vechi, adusă de preotul Iosif Belodanov (Ismail)[11].

Cele mai valoroase piese sunt, cu certitudine, păstrate în tezaurele mănăstirești. Găsim, astfel, în opisul de lucruri lăsate după moartea ctitorului schitului Curchi, Toader (Filaret Sabău) și câteva piese care intră

[8] Candelă (fr. *candela*) – lampă cu ulei, care se pune la icoane, la morminte sau care servea, în trecut, la iluminat.

[9] Cădelniță (sl. *kadilinica*) – recipient de metal, prevăzut cu capac, în care se ard esențe parfumate (smirnă, tămâie) în timpul serviciului divin. Pentru manevrare, se suspendă cu lanțuri de un inel. Poate avea forma unui potir cu capac sau ca un model de biserică. Se realizează din argint, argint aurit, alamă, prin forjare şi cizelare, decorat cu elemente inspirate din arhitectura epocii, realizate prin filigranare decorativă.

[10] G. Herea, *Maria Asanina Paleologhina și tezaurul simbolic bizantin*, în *Monumentul* XIII, 2012, partea 2, p. 221-236, 225.

[11] *Opisul obiectelor ce se păstrează în Muzeul Societății istorico-arheologice Bisericești din Basarabia*, Chișinău, 1923.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

în sfera noastră de cercetare: cădelnițe de argint și opt candele de argint, „pusă la locuri cuviincioase”[12].

În 1817, la mănăstirea Frumoasa, grație descrierii lui Paul Mihail, în altarul mănăstirii se aflau, lângă pristol, o candelă de argint, două cădelnițe (una de argint şi una simplă). În interiorul bisericii erau 12 candele de argint aflate la icoanele mari și o candelă de argint la o icoană cu raze împrejur[13]. În 1942, odată cu inventarierea averii mobile și imobile a mănăstirii Căpriana, de Ministerul Educației Naționale și Cultelor, s-a constatat prezența a șapte cădelnițe la un preț total de 7000 de lei[14].

În 1818, la întocmirea unui *izvod* al lucrurilor păstrate la mănăstirea Japca, aflăm despre „două cădelnițe din alamă albă și una galbenă; patru candele de metal alb în fața icoanelor; nouă candele din aramă galbenă, în fața icoanelor și o candelă de zinc”[15]. În același izvod găsim lista pieselor aduse la mănăstirea Japca în anii 1820-1821, printre care figurează numeroase podoabe de preț, veșminte bisericești, cărți liturgice, toate în mare parte lucrate în atelierele din Moscova. Printre acestea nu figurează însă candele și cădelnițe, motivul fiind înzestrarea mănăstirii sau posibilitatea de a îndestula solicitările la asemenea piese de către meșterii autohtoni.

În 1822, și biserica cu hramul Sf. Nicolae a mănăstirii Răciula era bine dotată cu inventar liturgic prețios. „Formularul pieselor bisericeşti din schitul Răciula, biserica Sf. Ierarh Nicolae, din 27 septembrie 1822” ne prezintă aceste odoare, după cum urmează[16]: „două lampade de madem cu 14 locuri di lumânări. Trei candili di sticlă albe și poleite cu lanțugurile ... afară...”.

Izvodul întocmit în anul 1824 pentru mănăstirea Cosăuți ne prezintă un tablou amplu privind odoarele de preț păstrate aici: „o cadelniță de argint mare; o cadelniță de alamă galbănă; patru lampade de

---

[12] C. N. Tomescu, *Acte de la mănăstirea Curchi (jud. Orhei)*, în *Arhivele Basarabiei*, 1, 1929, 3, p. 98-113.

[13] M. Paul, *Mărturii de spiritualitate românească*, Chișinău, 1993, p. 75-76.

[14] A. Eșanu, V. Eșanu, N. Fuștei, V. Pelin, I. Negrei, *Mănăstirea Căpriana (sec. XV-XX)*, Chișinău, 2003, p. 316-317; *ANRM*, Fond 1135, inv. 2, dosar 774.

[15] ANRM, Fond 205, inv. 1, dosar 4535.

[16] ANRM, Fond 208, inv. 15, dosar 2, f. 179.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

alamă galbenă înaintea icoanelor celor mari; o candelă de 4 lumânări de madem spânzurată la Pandocrator”[17]. Odată cu inițierea procesului de lichidare a mănăstirii Cosăuți, și transferul comunității monahale şi a bunurilor la mănăstirea Călărășăucă, au fost catalogate „... o cadelniță de argint; 2 cadelnițe de aramă; 2 candele de argint; 4 candele de aramă mari”[18]. Podoabele de cult din altarul schitului Bocancea, fondat în anii 1865-1868, includ, de asemenea, o cădelniță de metal[19].

Găsim candele și cădelnițe și în bisericile basarabene. Astfel, în altarul bisericii Sf. Treime, din orașul Chișinău sunt menționate două candele de argint, confecționate prin forjare, datate în secolul al XIX-lea, având dimensiunile de 57,5 cm și diam. 9 cm și, respectiv, 53 cm și diam. 8,5 cm, evaluate la un preț de 60 de ruble și prețul argintului, a cărui masă trebuia determinată [20]. Tot aici este amintită o cădelniță din alamă, realizată prin ștanțare, datată în secolul al XIX-lea, cu dimensiunile de 61 cm și diam. 8 cm, evaluată la 20 de ruble. În naosul bisericii au fost repertoriate o candelă din secolul al XIX-lea, lucrată din argint, forjată, gravată, cu dimensiunile de 33x9 cm, în valoare de 60 de ruble la care se adaugă și costul argintului; trei candele din secolul al XIX-lea, din alamă, ştanțate, gravate, cu dimensiuni de 51x8 cm, la un preț de 15 ruble fiecare; o candelă din secolul XX, din alamă ştanțată şi gravată, cu dimensiunea de 57x8 cm, la un preț de 15 ruble; o candelă din secolul XX, din alamă ştanțată şi gravată, la un preț de 10 ruble, cu dimensiunea de 48x8 cm; cinci candele din secolul XX, din alamă ştanțată, cu dimensiunile de 59x11 cm, la un preț de 10 ruble fiecare; candelă, fabrica Vole, din secolul al XIX-lea, din alamă turnată, gravată, cu dimensiunea de 62x10 cm, și un preț 35 de ruble; patru candele din secolul al XIX-lea, din alamă ştanțată, gravate, cu dimensiunea de 57x7 cm, la un preț de 10 ruble fiecare; trei candele din secolul XX, din alamă, ştanțate, cu dimensiunea de 46x7 cm, la un preț de 7 ruble fiecare; candelă de la hotarul secolelor XIX-XX, din alamă, turnată, gravată, cu dimensiunea de 55x8 cm, la prețul de 25 de ruble; două candele din secolul XX, din alamă, ştanțate, gravate, cu dimensiunea de 50x8 cm, la un preț de 10 ruble fiecare; candelă

[17] ANRM, Fond 205, inv. 1, dosar 4624, f. 6v, f. 9.
[18] ANRM, Fond 208, inv. 2, dosar 1205.
[19] ANRM, Fond 1232, inv. 1, dosar 123.
[20] AIRM, Dosarul bisericii Sf. Treime, or. Chișinău.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

din secolul XX, din alamă ştanțată, cu dimensiunea de 45x8 cm, la preț de 15 ruble[21].

Și la biserica Sf. Gheorghe din Chișinău, inventariată în 1945 și 1947 și închisă în 1961, se găseau o candelă de argint, două cădelnițe de metal și una de argint, precum și 32 de candele de metal, care erau atârnate la icoanele păstrate în biserică[22].

O altă biserică rămasă activă în perioada sovietică a fost Biserica Măzărache, transmisă în 1955 comunității ortodocşilor de rit vechi (lipovenilor) în schimbul bisericii lor, care fusese demolată în timpul construcției bulevardului Tineretului (astăzi bd. Grigore Vieru), fapt care a dus la modificări esențiale nu numai în arhitectura autentică, dar și în lista de inventar liturgic, fiind împodobită cu obiecte de rit ale cultului respectiv[23]. Printre podoabele ce ne interesează, găsim o cădelniță preoțească și una simplă, ambele datate în secolul al XIX-lea, realizate din alamă, prin forjare și ștanțare, cu dimensiunile de 75x10 cm (evaluată la 50 de ruble) și, respectiv, 70x10 cm (la un preț de 80 de ruble) [24].

Lista pieselor din biserica Înălțării, Chişinău, continuă cu piese datate în secolul XX: o candelă hexagonală, din alamă și sticlă, realizată în tehnica emailării artistice, ștanțării și gravării, cu dimensiunile de 69x10 cm; două cădelnițe din alamă ștanțată, cu dimensiunile de 63 cm și diam. 8 cm și o cădelniță de 25 cm cu diam. 10 cm. Piesele au fost evaluate la un preț de 60, 30 și, respectiv, 50 de ruble[25]. În lista candelelor de la aceeași biserică menționăm două candele de 63 cm și diam. 16,5 cm, la un preț de 60 de ruble și două candele de 85 cm și diam. 17 cm, la un preț de 80 de ruble, piesele fiind datate în secolele XIX-XX, realizate din alamă și bronz, prin turnare și ștanțare. O candelă datată în anul 1914, de argint ștanțat și

---

[21] AIRM, Dosarul bisericii Sf. Treime, or. Chișinău.

[22] ANRM, Fond 3046, inv. 2, dosar 2; L. Kondraticova, *Kultovîe țerkovnîe ukrașenia XIX veka (na primere Sveato-Gheorgheivscoi țerkvi v Kișiniove)*, în *Muzeyini citannia*, Kiev, 2012, p. 302-306.

[23] M. Brihuneţ, *Un boier ieșean – ctitor al bisericii „Sfinții Părinți Ioachim și Ana" din Chișinău (contribuții la viața și faptele serdarului Vasile Măzărache)*, în *Anuarul Muzeului Literaturii Române Iași*, III, 2010, p. 25-29.

[24] AIRM, Dosarul bisericii Măzărache din Chişinău.

[25] AIRM, Dosarul bisericii Înălțării, or. Chișinău.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

gravat, avea dimensiunile de 62x12 cm, costa 80 de ruble, la care se adaugă costul argintului.

Podoabe şi vase de cult datate în secolul al XIX-lea erau păstrate în naosul bisericii Tuturor Sfinților din Chişinău: cinci candele (alamă și argint, realizate prin turnare, forjare, ştanțare și gravare); o candelă (1864) de argint forjat, la un preț de 25 de ruble și prețul metalului; o candelă de argint forjat, datată în anul 1878, la preț de 35 de ruble, la care se adăuga costul metalului[26].

De asemenea, avem documentate două cădelnițe de metal, din secolul al XIX-lea, în biserica Sf. Gheorghe din satul Camencea, raionul Orhei; trei candele din metal alb și galben, de la biserica Sf. Mihail și Gavriil din satul Bușăuca, raionul Rezina; două cădelnițe de metal din secolul al XIX-lea în altarul bisericii cu hramul Sf. Parascheva, din orașul Strășeni și 22 de candele de metal în naosul bisericii, din aceeași perioadă.

Cu referire la Ucraina limitrofă, menționăm câteva piese cu o certă valoare istorică și artistică, cum ar fi cădelnița realizată la Kiev, datată în anul 1830, meșter F. Korobka, din argint, prin turnare, brunare, cu decor floral accentuat de figurile în relief ale îngerilor cu aripile desfăcute[27].

Astfel de piese de cult au fost documentate și în bisericile și mănăstirile din întreg spațiul românesc. Inventarul mănăstirii Mărgineni din județul Prahova, întocmit la 13 iulie 1863, cu ocazia investirii în funcție a arhimandritului Ștefan în locul fostului egumen, arhimandritul Gherman, include două candele de argint poleite (cu aur); o candelă de argint; opt candele mari de argint; 10 candele mici de argint; două cădelnițe de argint.

În acest context, remarcăm dotarea mai bogată a bisericilor mari și mănăstirilor din Basarabia, Ucraina limitrofă și România, mai ales la capitolul podoabe de argint sau chiar aurite. În mediul rural constatăm prezența de pieselor din aliaje de metal ieftin, lăcașurile fiind înzestrate cu odoare în funcție de posibilitățile financiare ale persoanelor din parohie sau ale unui eventual ctitor. De asemenea, menționăm că numărul acestor piese este, cu siguranță, mult mai mare, însă noi ne-am oprit doar asupra acelora pe care le-am considerat mai interesante.

[26] AIRM, Dosarul bisericii Tuturor Sfinților din or. Chişinău.

[27] *The Gold Treasury of Ukraine*, Kiev, 1999, p. 68, cat. nr. 148.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

Tipologii și descriere

Analiza materialului plastic și documentar din bisericile și mănăstirile din Republica Moldova, România, Ucraina și Rusia, ne permite să stabilim, pe lângă forma „Ierusalimului Ceresc", și anumite motive decorative utilizate pentru înfrumusețarea candelelor și cădelnițelor din cuprinsul bisericilor ortodoxe. De regulă, meșterii chemați din alte regiuni înfățișau motivele și siluetele specifice arealului geografic de unde provin (Podolia, de exemplu). Totodată, deși se consideră că influențele artistice nu au evoluat atât de concludent în domeniul orfevrăriei de cult, totuși observăm impactul noilor stiluri și tendințe artistice la confecționarea podoabelor. Astfel, avem candele baroce sau cădelnițe clasice, expresivitatea elementelor decorative folosite subliniind stilul artistic. O atenție deosebită era acordată motivelor vegetal-floristice (ghirlande de flori și frunzulițe) și geometrice (romburi, denticule) folosite în decorul ajurat al candelelor și cădelnițelor, amplificarea imaginii prin gravarea pe corpul articolului a unor motive creștine (cruciulițe), realizarea unor contururi plastice pieselor prin modelarea suprafeței, folosirea unor inserții de pietre colorate, mai ales la hotarul secolelor XIX-XX. În cazurile celor mai reprezentative podoabe, este decorat nu numai corpul piesei, dar și baza și mânerele, creând un ansamblu de motive (vezi candelele din colecția Muzeul Național de Istorie a Moldovei, catedrala din Tighina ș.a.). O deosebită importanță o au inscripțiile referitoare la donatorii și ctitorii, fiind gravat artistic numele acestora și anul ctitoriei. În toate cazurile, piesele de argint au aplicat titlul metalului (nu mai jos de 84), poansonul meșterului și marca orașului emitent. O finețe aparte o au mânerele prin care candelele se fixau de lanț și se atârnau la icoane. Acestea sunt lucrate artistic, în funcție de stilul piesei și în conformitate cu tendințele epocii. Astfel, lanțurile împletite ale cădelnițelor și verigile de diferite dimensiuni sunt intercalate cu bile metalice, elemente care amplifică expresivitatea artistică a pieselor cercetate. Asemenea piese de valoare au fost semnalate în mai multe biserici din sud-estul Europei; formele asemănătoare și motivele utilizate denotă prezența în acest spațiu a unor meșteri argintari iscusiți și a unor ateliere unde se confecționau podoabe liturgice pentru satisfacerea necesităților bisericilor.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

Dacă în prima jumătate a secolului al XIX-lea în orfevrărie predomină stilistica europeană, în special cea a argintarilor francezi și englezi, ulterior începe elaborarea unui stil național, mai ales sub aspectul formei și a motivelor decorative utilizate. Această cotitură este percepută, de exemplu, în activitatea renumitului orfevru rus P. Sazikov (1796-1868), care, după participarea cu succes la Expoziția Universală de la Londra (1851), se axează pe utilizarea motivelor naționale. Prezența în bisericile basarabene a unor candele și cădelnițe decorate cu motive naționale rusești este explicată prin faptul că după 1812 Basarabia a fost anexată la Imperiul Rus. Pe de altă parte, gusturile estetice ale aristocrației înstărite și ale clerului înalt au condiționat în mare parte dezvoltarea argintăriei și orfevrăriei atât în spațiul românesc, Ucraina, Rusia și în sud-estul Europei, meșterii de aici explorând toate tehnicile de lucru cu metalele nobile.

În funcție de decorul utilizat la confecționarea candelelor și cădelnițelor, se disting piese cu: 1) decor vegetal; 2) asocierea motivelor geometrice și vegetale; 3) compoziții complicate, în care au fost mixate motive geometrice, floristice și vegetale, unite cu cele de factură creștină (cruciulițe) și antropomorfe (chipuri de îngeri).

Cumulând informațiile privind forma și decorul acestor piese, pot fi determinate următoarele categorii și subtipuri, diferența între ele fiind deseori destul de fluidă:

I) Candele și cădelnițe simple, au următoarele subtipuri: 1) candele de forma unei cățui, fără exces de motive decorative sau chiar fără, cu trei urechiușe sudate pe corpul candelei pentru fixarea în lanțuri, realizate din inele simple de metal; 2) candelă cu partea din mijloc mai bombată, voluminoasă comparativ cu restul articolului, cu trei mânere în formă de vrejuri de viță-de-vie pentru fixarea lanțurilor decorative, împletite din inele îmbinate în zigzag, cu un rând de motive geometrice în partea superioară a piesei, iar la extremitatea de jos – un inel sudat, pentru fixarea a două cruci intercalate sau a crucii de Malta; 3) cădelniță, cu motive cruciforme plasate pe corpul bombat al piesei, un lanț simplu cu verigi rotunde intercalate, și o inscripție gravată în grafie chirilică, în partea superioară a corpului (biserica satului Pitușca, Republica Moldova). Minimalizarea decorului și prezența (pe primele două subtipuri, ambele de la biserica Sf. Treime din Brașov, România) a urmelor de sudare și de

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

modelare prin forjare sau ștanțare a metalului, denotă folosirea unor aliaje metalice ieftine și ne conduce spre ideea realizării lor de către meșteri autohtoni, care nu erau tocmai familiarizați cu toate tehnicile și procedeele de lucru cu metalele nobile și aliajele acestora. Cât privește cădelnița din biserica de la Pitușca, forma ei aparent modestă și lipsa elementelor sofisticate decorative, este compensată prin laconismul modelării, perfecțiunea tehnică a executării piesei și a inscripției gravate; la fel, tehnologia împletirii lanțului denotă măiestria meșterului care a executat piesa în cauză.

II) Candele și cădelnițe cu motive exclusiv geometrice, cu următoarele subvariante: 1) de forma unei cățui (Catedrala din orașul Tighina). Piesa analizată de noi posedă un decor geometric sofisticat, prezent pe întreg corpul sferic al candelei, amintind de un labirint. Același decor este folosit și la modelarea mânerelor pentru suspendarea lănțișoarelor, amplificat prin simbolul crucii, flancat de pătrate, romburi și cercuri decupate în metal. Partea de sus a candelei posedă o motivistică complicată, decupată în metal, cu denticule fine pe tot cuprinsul ornamentului, ilustrând o stilizare maximă a horei; 2) piese de formă conică complicată, cu vârful ascuțit în jos, având la bază modelată o cățuie. Elementele decorative sunt simple, fiind plasate pe tot corpul piesei. Sunt de notat, o cruce stilizată realizată pe corpul cățuii și un rând de bile situat pe corpul candelei.

III) Candelă cu trei coarne. Subvarianta 1 reprezintă o producție a unui meșter local, dovadă servind urmele de sudare ale metalului, tehnica pe alocuri primitivă de prelucrare a aliajului de metal ieftin. Pentru realizarea acestei candele, meșterul a folosit trei candele în formă de pahar, la baza cărora a fost sudat un chip de înger, cu aripile desfăcute, care reprezintă centrul de greutate al piesei. Lanțul simplu este fixat prin trei mânere în formă de coarne de berbec. Piesa prezentată este una din puținele candele de acest tip, o producție evident locală, dar cu folosirea motivelor antropomorfe în modelare. A doua variantă este o lucrare de certă valoare artistică, executată de un meșter care stăpânea la perfecțiune tehnicile de prelucrare artistică ale metalului. Decorul abundă în elemente vegetale. Combinația vrejurilor de viță-de-vie cu motivele zoomorfe (coarnele berbecului), induce impresia unor flori stilizate. Lănțișoarele, deloc simple, prezintă combinații între cercuri intercalate cu motive cruciforme, fiecare motiv ornamental fiind unit de altul prin intermediul verigilor simple, rotunde, de metal. În general,

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

putem spune că aceasta este o piesă foarte bogată, reprezentativă, o veritabilă capodoperă a orfevrăriei de cult.

IV) Candele și cădelnițe cu motive mixte, vegetale, florale și antropomorfe. În acest context, deosebim: tipul 1) candele de formă cilindrică, lucrate minuțios în metal, prin forjare și ștanțare; motivul compoziției amintește de scena uciderii balaurului de către Sf. Gheorghe, figurat în metalul modelat artistic. Mânerele delicat lucrate prezintă și ele stilizări ale unor balauri, amplificând expresia plastică a acestei candele. Lănțișorul de suspendare al candelei este bogat decorat, verigile duble, de formă ovală, se intercalează formând o broderie metalică destul de interesantă. La vârful de jos al candelei este sudat un inel pentru fixarea unei cruciulițe care întregește ansamblul compozițional; 2) candelă de formă complexă, cu partea din mijloc de formă semisferică, pe care se văd urme de sudură a șatoanelor de sticlă colorată, și a părții de jos a candelei, formată din mai multe semisfere suprapuse. Șatoanele alternează cu chipuri antropomorfe, sudate de baza corpul candelei. Decorul din partea din mijloc a corpului candelei (cruci intercalate în cercuri) se reflectă și în partea superioară a cățuii, care încununează lucrarea. Mai multe exemplare similare ca formă și complexitate, cu motive decorative puțin diferite și lipsa celor antropomorfe, sunt atestate și în catedrala din orașul Tighina; 3) candelă de forma unei cățui, cu motive floristice și vegetale frumos asociate, inserții de sticlă colorată de culoare roșie, cruci stilizate care alternează cu chipurile îngerilor (catedrala din Tighina).

V) Candele și cădelnițe cu compoziții complexe vegetale, florale și geometrice. Acestea reprezintă câteva subtipuri, și anume: 1) candele în formă de cățuie, cu decor ajurat, motive vegetale intercalate cu denticule și simbolul bisericii ortodoxe, crucea, asociate cu motive geometrice (romburi). Mânerele decorative, vârful modelat în formă de cruce stilizată, lipsa urmelor de sudare ale metalului, denotă cunoașterea tehnicii de lucru cu aliaje metalice ieftine și executarea minuțioasă a piesei. Frumusețea și eleganța acestor candele este subliniată prin argintul de calitate înaltă, deoarece cele mai originale piese rămân, totuși, cele confecționate în argint sau placate cu argint; 2) candele în formă de cățuie, cu motive vegetale și florale (*crini*) folosite cu exuberanță. Denticulele pentru modelarea părții de sus a candelei

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

prezintă lănțișoare complicat alcătuite, prin intercalarea verigilor de formă oval-alungită (catedrala din orașul Tighina).

În concluzie, notăm că piesele discutate în acest articol fac parte din patrimoniul de piese liturgice al Bisericii Ortodoxe din întreg spațiul sud-est european. Au fost realizate atât din aur/argint, cât și din aliaje de metale ieftine. Ele prezintă o varietate de motive decorative obținute prin tehnici diverse de prelucrare. Unele posedă o certă valoare istorico-artistică, subliniind evoluția orfevrăriei de cult în secolul al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea. Erau prezente în fața tuturor icoanelor din bisericile ortodoxe, semnificând lumina vie a credinței. Numărul lor era destul de mare în timpul întocmirii izvoadelor sau inventarierilor din perioada sovietică (aproximativ 20-30 de exemplare). Aceasta denotă înzestrarea bogată a bisericilor, locul și rolul important al candelelor și cadelnițelor în întregul sistem de podoabe liturgice. Dimensiunile lor, nu prea mari, au permis scoaterea din biserică a pieselor confecționate din argint sau placate cu aur, comercializarea lor ilicită sau prin saloane de anticariat, în timpul dominării ateismului militant. Acest fapt a afectat în mod negativ patrimoniul bisericesc al Republicii Moldova. Apreciem piesele folosite astăzi în timpul serviciului liturgic, dar, din nefericire, ele sunt lipsite de valoare istorică uneori și artistică, simple replici ale trecutului, produse de serie create pentru a satisface cerințele majorității bisericilor și mănăstirilor.

LE TRAITEMENT ARTISTIQUE DU MÉTAL:
DES VEILLEUSES ET DES ENCENSOIRS DE L'ESPACE ORTHODOXE
(Résumé)

Dans l'article présent, l'auteur discute autour de la signification et de la valeur des pièces d'orfèvrerie liturgique des églises orthodoxes. Les lampes et l'encensoir trouvés dans l'église ont une signification particulière représentant le patrimoine ecclésiastique. Cette diversité des formes, des matériaux et des techniques d'ouvrables, les motifs décoratifs utilisés nous permettons l'élaboration d'une typologie de ces pièces.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro